

TARJIMASHUNOSLIK TARIXI VA RIVOJLANISH

Muxiddinova Arofat Baxodirovna

Termiz davlat universiteti

Xorijiy filologiya fakulteti talabasi

muxiddinovaarofat95@gmail.com

Ramazonov Shohruh Nusratillo o'g'li

Termiz davlat universiteti

Ingliz tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

rshakhrookh@gmail.com**Annotatsiya**

Ushbu maqolada XX–XXI asrlarda tarjimachilikning rivojlanish jarayonlari, tarjima nazariyasining shakllanishi, texnologiyalarning tarjima amaliyotiga ta'siri, mashina tarjimasining zamonaviy qo'llanilishi hamda globalizatsiya sharoitida tarjimon kasbining o'zgarishi yoritiladi. Tadqiqotda tarixiy tahlil, ilmiy yondashuvlar va zamonaviy innovatsion tendensiyalar asosida tarjima sohasining bugungi holati va istiqbollari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar

Tarjima, tarjimachilik, tarjima nazariyasi, CAT vositalari, mashina tarjimasi, sun'iy intellekt, globalizatsiya, tarjima texnologiyalari, tarjimon kompetensiyasi.

Kirish

Tarjima insoniyat madaniy hayotining ajralmas qismi bo'lib, xalqlar o'rtasidagi madaniy aloqalar, ilm-fan taraqqiyoti va texnologik rivojlanish jarayonida muhim o'rin egallaydi. XX–XXI asrlar davomida tarjimachilik sohasi misli ko'rilmagan darajada rivojlandi: tarjima nazariyasi mustaqil ilmiy yo'nalishga aylandi, tarjima texnologiyalari shakllandi, mashina tarjimasi va sun'iy intellektga asoslangan tizimlar

paydo bo'ldi. Ushbu maqolada ushbu ikki asr davomida tarjima amaliyoti va nazariyasidagi asosiy o'zgarishlar, yutuqlar hamda yangi tendensiyalar tahlil qilinadi.

Reja :

XX asr tarjimachiligida asosiy yo'nalishlar va maktablar

Tarjima nazariyasi rivoji va ilmiy yondashuvlar

XXI asr tarjimachiligida texnologiyalarning roli

Mashina tarjimasi va sun'iy intellektning ta'siri

Globalizatsiya sharoitida tarjimon kasbining yangilanishi

Zamonaviy tarjimaning muammolari va istiqbollari

Asosiy qism

1. XX asr tarjimachiligida asosiy yo'nalishlar va maktablar

XX asrda tarjima nazariyasi alohida ilm sohasiga aylandi. Bu davrda bir qancha yirik tarjima maktablari vujudga keldi:

- **Formal ekvivalentlik maktabi** (E. Nayda tomonidan ishlab chiqilgan) — matnning shaklini saqlashga urg'u beradi.
- **Dinamik ekvivalentlik konsepsiyasi** — mazmunni o'quvchiga tabiiy yetkazish tamoyili.
- **Pragmatik yondashuvlar** — tarjimaning maqsadi va o'quvchiga ta'siri ustuvor.

XX asrning ikkinchi yarmi badiiy tarjimaning yuksalish davri bo'lib, ko'plab jahon asarlari turli tillarga o'girildi, tarjimon kasbi professional yo'nalish sifatida mustahkamlandi.

XX asr boshlarida tarjimaning ijtimoiy roli

XX asr boshlarida tarjima ko‘proq adabiy jarayon sifatida qaralgan bo‘lib, u xalqlar o‘rtasidagi madaniy tashqi aloqalarni rivojlantirgan. Bu davrda jahon adabiyoti asarlarining o‘zbek tiliga tarjima qilina boshlashi o‘zbek madaniy hayotida katta voqea bo‘lgan.

O‘zbek tarjimachiligida XX asr boshida muhim rol o‘ynagan shaxslar:

- Abdulla Qodiriy
- Cho‘lpon
- Fitrat
- G‘afur

G‘ulom

Ular Sharq va G‘arb adabiyotlarini o‘zbek kitobxoniga yaqinlashtirishda katta xizmat qilgan.

Tarjima nazariyasi rivoji va ilmiy yondashuvlar

Tarjima nazariyasi filologiya, lingvistika, psixolingvistika, sotsiolingvistika kabi sohalar bilan integratsiyalashdi. Bu davrda quyidagi yo‘nalishlar shakllandi:

- **Semantik-chog‘ishtirma nazariya**
- **Funksional-ekvivalentlik nazariyasi**
- **Kognitiv yondashuvlar**
- **Diskursga asoslangan tarjima tahlili**

Bu ilmiy yondashuvlar tarjima jarayonini nafaqat lingvistik, balki psixologik, madaniy va kommunikativ hodisa sifatida o‘rganishga zamin yaratdi.

XXI asr tarjimachiligida texnologiyalarning roli

XXI asr tarjima sohasiga tub o'zgarishlar olib keldi. Kompyuter texnologiyalari tarjimonlarning asosiy ish quroliga aylandi. Shular jumlasiga:

- **CAT (Computer-Assisted Translation) dasturlari** – SDL Trados, MemoQ, Wordfast;
- **Korpus lingvistikasi asosidagi tarjima texnologiyalari;**
- **Terminologiya bazalari va avtomatik tekshiruv tizimlari** kiradi.

Bu vositalar tarjima samaradorligi va aniqligini oshirdi, matnlarni katta hajmda tezkor o'g'irish imkonini berdi. Zamonaviy tarjimada “lokalizatsiya” atamasi alohida soha sifatida shakllandi.

Lokalizatsiya — nafaqat tarjima qilish, balki mahsulotni ma'lum auditoriya madaniyati, til normasi va urf-odatlariga moslashtirish jarayonidir.

U quyidagi sohalarda qo'llanadi:

- Mobil ilovalar
- Kompyuter o'yinlari
- Veb-saytlar
- Reklama materiallari
- Dasturiy ta'minot

Lokalizatsiya jarayonida tarjimon texnik bilimga ham ega bo'lishi talab etiladi. Bu XXI asr tarjimonlarining malaka doirasi kengayganini ko'rsatadi.

Mashina tarjimasi va sun'iy intellektning ta'siri

Bugungi kunda mashina tarjimasi (Google Translate, DeepL kabi) nafaqat ma'lumot olish, balki professional tarjima jarayonida ham qo'llanmoqda. Sun'iy intellekt o'zlashtirgan:

- neyron tarmoqlar,
- statistika asosidagi modellash,
- kontekstual tarjima algoritmlari

tarjima sifatini sezilarli darajada yaxshiladi. Shunga qaramay, inson tarjimoni o'rni to'liq egallashi hali imkonsiz, chunki badiiy va madaniy kontekstni chuqur anglash texnologiyalar uchun murakkab bo'lib qolmoqda. XXI asr tarjimachiligining eng yangi tarmoqlaridan biri:

- **Subtitrlash**
- **Dublyaj**
- **Ovoz orttish (voice-over)**
- **Audiokitob xizmatlari**
- **Vizual tarjima (kino tarjimasi)**

Bu jarayonlarda nafaqat til, balki:

- vaqt kodlari,
- kadr uzunligi,
- talaffuz,
- vizual kontekst

ham hisobga olinadi. Bunda tarjimon ko'p funktsiyali mutaxassisga aylanadi.

Globalizatsiya sharoitida tarjimon kasbining yangilanishi

Global axborot oqimi kengaygani sari tarjimonlarga qo'yiladigan talablar ham oshdi
Zamonaviy tarjimaning muammolari va istiqbollari

Hozirgi tarjimachilik bir qator muammolar bilan ham duch keladi:

- mashina tarjimasiga haddan tashqari ishonish;
- madaniy ekvivalentlikning yo'qolishi;
- texnik matnlar uchun terminologiyaning yetarli darajada standartlashmaganligi;
- tarjimon mehnatining ba'zan kam baholanishi.

Shu bilan birga, tarjima sohasi istiqbollari juda keng: neyro-lingvistik texnologiyalar, kognitiv tarjima modellarining rivoji, multimedia tarjimasi va global madaniy integratsiya jarayonlari bu sohaga yangi bosqich olib kelmoqda.

:

- ko'p tillilik;
- texnik va ixtisoslashgan tarjimalar;
- tezkorlik;

madaniy vositachilik qobiliyatlari.

Tarjimon endilikda nafaqat matn tarjimasi bilan, balki kontent lokalizatsiyasi, subtitrl yaratish, multimedia tarjimasi kabi yo'nalishlar bilan shug'ullanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nida, E. "Toward a Science of Translating."
2. Newmark, P. "A Textbook of Translation."
3. Bassnett, S. "Translation Studies."

4. Baker, M. "Routledge Encyclopedia of Translation Studies."
5. Catford, J.C. "Linguistic Theory of Translation."
6. Gambier, Y. "Handbook of Translation Studies."
7. Chesterman, A. "Memos of Translation."